

A népi fuvolák története.

A fuvola hangszertípus kialakulását illetően több mitologikus magyarázat ismert, amely félreértések a több aerofon hangszertípusra is alkalmazott „flute” terminus következtelen használatából adódtak. Ezek alapján a hangszer kifejlesztőjeként szokták említeni a görög mitológia szerint Pallasz Athénét vagy Pánt, az egyiptomi Oziriszt és az indiai Krishnát. Amint arra Ardal Powell is rámutat az árkádiai Pán a szürinx vagyis a pánsíp kifejlesztője, illetve Ozirisz inkább egy peremfurulya típussal a ney-jel hozható összefüggésbe, amelynek a rézsút tartása lehetett megtévesztő.¹ Powell úgy véli hogy egyedül az indiai eredet érdemel figyelmet, mert az észak-indiai *bansuri* és a dél-indiai *menali* vagy *pulangoil* az indiai klasszikus zenében már régóta jelen van és a napjainkig fennmaradt indiai fuvola típusok 13. századi Cantigas de Santa Maria kódex (1. kép) ábrázolásaihoz nagyon hasonlóak.²

Általánosan elterjedt nézet, hogy a fuvoláról már a Védákban (valószínűsíthetően a Számavédában, amelyben ősi dallam lejegyzések vannak) említést tesznek, mert oldal irányban tartott hangszerekről írnak. Azonban ábrázolás hiányában nem mindig lehet az oldalsó irányban tartott hangszereket a fuvolákkal azonosítani, mert a megfűvás módja miatt a peremfurulyákat is oldalirányban tartották. Indiában a fuvola legkorábbi ábrázolása Madhya Pradesh államban Sanchiban található, ahol az ie.1 századra datálható buddhista szoborcsoport ábrázolásai között már fellelhető a hangszertípus (2. kép). Később a 2-4. században gandharai és amarávati művészetében nagyon elterjedt a fuvola ábrázolása.³

Kínában a Han dinasztia időszakában (i.e. 206-220) van először feljegyzés a hangszertípus megjelenéséről.⁴ Csen Shou i.e.285-ben a „Három királyság történetében” feljegyezi, hogy a fuvola az i.e.2 században a „nyugati földek” (Ujgúria, Afganisztán, Észak-India) irányából terjedt el Kínában.⁵

¹ Powell, Ardal 2002, 11.

² Powell, Ardal 2002, 11.

³ Daniélou, Alan 1978, 30.

⁴ Gimm, Martin 1966, 227.

⁵ Riftin, Boris Lvovich 1960, 119-132.

Az etruszk kultúrából Volterrából az ie. 3 századból és Perugiából az ie. 1. századból (3. kép) származó urnákon ismert a fuvola a hangszertípus ábrázolása.⁶ A római korból a főleg Dionüszoszt és Pánt ábrázoló márvány szarkofágokról ismert a fuvola (tibia obliqua) ábrázolása, amely típusnál nem fuvónyílás, hanem egy kiemelkedő fúvóka van kialakítva.⁷ Günter Fleischhauer kiemeli, hogy az etruszk és a római fuvolaábrázolások is görög hatást tükröznek.⁸

Az ókori görögöknél a fuvola típusú hangszerek jelenlétét mindössze egyetlen márvány szatír ábrázolás másolata bizonyítja, amelynek az eredetije a 4. század végén készült. A hangszertípus elnevezése a (πλαγίανλος) *plagiaulosz*, amely a πλάγιος vagyis „oldali irányú aulosz” etimológiával magyarázható.⁹ Max Wegner szerint a márvány szatírábrázolás, kétségtelenül bizonyítja, hogy az ókori görögöknél elterjedt volt a fuvola. A görög márvány szatír szobortöredéken jól látható, a római ábrázolásokon is feltűnő, kiemelkedő fúvóka. Ez a fúvóka a görög-etruszk-római időszakban az egyiptomi terrakotta fuvolás ábrázolásokon is feltűnik.

Hans Hickmann szerint a fúvóka, afféle kisebb légkamraként az egyenes levegővételt segített elő.¹⁰ Ezenkívül Hickmann még egy általa bombyx mechanizmusnak nevezett technikai megoldást is felfedez az egyiptomi fuvolákon, amelynek az a lényege, hogy a hangszertesten kialakított, elfordítható gyűrűk segítségével adott ujjnyílások lezárhatóak (4. kép). Az elnevezés a görög bombyx (selyemhernyó) szóra vezethető vissza, mert az elforgatható gyűrűk a selyemhernyó ízesült testére emlékeztetnek.¹¹ Megjegyzendő, hogy a római kori ábrázolásokon nem látható a bombyx mechanizmus, ezért ha az valóban görög eredetű, akkor később alakulhatott ki. Annak ellenére, hogy a római ábrázolások korban megelőzik a görög fuvolaábrázolást, a Dionüszosz kultuszt tükröző római kori ábrázolások valószínűsítik a hangszertípus görög eredetét.

John Henry van der Meer szerint a fuvola keletről de nem az arab kultúrkörből, hanem Közép-Ázsiából származik.¹² Belső-Ázsiában az első századból a Szamarkand környéki szogd kultúrából (5. kép) maradtak fenn fuvolást ábrázoló terrakotta figurák.¹³

⁶ Fleischhauer, Günter 1964, 36-37, 44-45.

⁷ Uő, 78-81.

⁸ Uő, 148, 152.

⁹ Wegner, Max 1970, 28.

¹⁰ Hickmann, Hans 1961, 112.

¹¹ Uő, 112-113.

¹² Meer van der, John Henry 1988, 41.

¹³ Karomatov, Fajsula-Meškeris, Veronika-Vyzgo, Tamara 1987, 96-97.

Veronika Meškeris szerint a 2-3. századi Kelet-Turkesztánból származó cserépedény oldalán kialakított díszítésen látható fuvolás ábrázolás rokonítható a szamarkandi szogd fuvolás terrakotta ábrázolásokkal.¹⁴ Meškeris kiemeli, hogy a belső-ázsiai fuvolás ábrázolásokon is felismerhető a római fuvolaábrázolásokra jellemző fűvóka, azonban a bombyx mechanizmus hiányzik.¹⁵

A 7. századi baktriai-tochár kultúrában feltűnő indiai eredetű buddhista elemekkel magyarázható, hogy az ebből az időszakból származó ezüstitálon látható majom egy fűvótoldalék nélküli indiai fuvola típuson játszik (6. kép). Kínában a Ganzu tartománybeli Dunhuangból 642-re datált buddhista paradicsomot ábrázoló fali freskó zenészábrázolásai között szintén felfedezhető a fuvola ábrázolása, amely szintén az indiai eredetű fűvóka nélküli fuvolatípust mutatja. Ezért valószínűsíthető, hogy a 7. században egy indiai eredetű fuvolatípus terjedt el Belső-Ázsiában és vagy kiszorította, vagy helyére lép az addigra már eltűnő görög eredetű fűvótoldalékos fuvola típusoknak. Kelet-Turkesztánnak a Selyemút révén volt kapcsolata Bizánccal, ezért valószínűsíthető, hogy az indiai fuvola Bizáncban is megjelenhetett.

A középkori Európában a 11. században Bizáncban bukkan fel az indiai eredetű fűvótoldalék nélküli fuvola típus (7. kép) és valószínűsíthetően innen elterjedve a 12. században Közép-Európában, majd a 13. században Spanyolországban is elterjed. Az új fuvola típus indiai eredetének hipotézisét Liane Ehlich vetette fel, aki szerint Bizáncban a 10. században indiai fuvolás zenészek jelentek meg és onnan terjedt el a hangszertípus a középkori Európa egyéb területeire. A fuvola semmi esetre sem jelenhetett meg Bizáncban arab közvetítéssel, mert az arab kultúrában soha nem terjedt el a fuvola használata és a muszlim ábrázolásokba sincs nyoma. Ehlich a 10-11. századi bizánci kéziratokban nagy számban talált fuvola ábrázolásokat, amelyeken a leggyakrabban jobb kezes tartásmóddal játszottak.¹⁶ Ezzel szemben az ókori etruszk, görög, római, egyiptomi és belső-ázsiai ábrázolásokon kizárólagos a balkezes játékmód. Némileg árnyalja a képet, hogy mai indiai fuvola játékosoknál ugyan mind a bal, mind a jobb kezes játékmód megfigyelhető. Viszont a Krishnát olykor Ganésát bemutató korai fuvolaábrázolásokon szintén a balkezes játékmód a domináns.

Az indiai ábrázolásokon Krishna leginkább pásztorlányok körében mutatkozik, akikkel incselkedik és megtanítja nekik a fuvola játékot (8. kép). A fuvola a bizánci

¹⁴ Uő, 144-145.

¹⁵ Uő 96.

¹⁶ Ehlich, Liane 1984, 197-212.

kéziratokban, szintén pásztor hangszerként bukkan fel. Jellemző Szent Gergely szentbeszédjeinek képi ábrázolása, ahol egy juhait őrző pásztor játszik fuvolán jobbkezes tartásmóddal.¹⁷ A görög kéziratokban gyakran jelenik meg Dávid király is mint fuvolán játszó pásztor. Powell szerint ez a Bizánc által közvetített görög mitológiai elemeket is tartalmazó pásztor idill jelenik meg a 17-18. századi opera előadások fuvola alkalmazásában.¹⁸

A fuvola közép-európai elterjedésének bizonyítéka az 1175-85. között íródott a *Hortus Deliciarum* (Gyönyörűségek kertje), amelyben Herrad von Landsberg az elszászi Odilienberg apátnője tesz említést a fuvoláról, ahol *Swegel*-nek nevezi és amely műben a hangszer ábrázolása is fellelhető (9. kép). Nyugat-Európába legkésőbb a 13. században már ismert a fuvola, mert a Cantigas de Santa Maria (Szűz Mária énekei) 1280-83 között galíciai-portugál nyelven íródott kódex hangszer ábrái között már szerepel.

Juhász Zoltán a hangszertípus ázsiai elterjedtsége és az ún. Kassai aquamanile fuvolás ábrázolása miatt úgy véli, hogy a fuvola típusú hangszerek a legkorábbi időktől fogva jelen vannak a magyarság zenei életében.¹⁹ Az 1-3. század közötti időszakból a Szamarkand környéki szogd és a kelet-turkesztáni khotan kultúrákból maradtak fenn terrakotta házi idolumok, illetve edényeken alkalmazott fríz fuvolás ábrázolások. Az 1-3. századi belső-ázsiai fuvolatípusok a görög-etruszk-római fűvókás fuvolatípusokkal rokoníthatóak, amelyek nem maradtak fenn sem a magyar sem az európai fuvola típusok között. A 7. századból Kelet-Turkesztánból a baktriai-tochár kultúrából és Kínából a Ganzu tartománybeli Dunhuangból ismerünk fuvolaábrázolásokat, amelyek egyértelműen indiai eredetű buddhista hatást tükröznek. Ezért elvben nem kizárható, hogy a magyarság egyes csoportjai megismerhették a 7. században Belső-Ázsiában is megjelenő, indiai eredetű fuvola típusokat, azonban kevés annak a valószínűsége, hogy a 20. században leginkább dunántúli elterjedtséget mutató népi fuvola használata egy belső-ázsiai közvetítésű, indiai eredetű folyamatosan jelenlévő hagyományt tükrözne. A hangszertípus több évszázados jelenléte ellen szól, hogy az archaikus népszokásokban, mint a betlehemezés vagy a regölés nem ismert a használata. A fuvola típusú ajaksípok magyar nyelvterületen való korai elterjedésére alig van megbízható, rendelkezésre álló adat.

¹⁷ Powell, Ardal 2002, 8.

¹⁸ Uő, 12-13.

¹⁹ Juhász Zoltán 2001a, 430.

A fuvola legkorábbi magyarországi ábrázolása az ún. „kassai (újabban abaújszántói) aquamanile” egy a 13. századra datált vízöntő (aquamanile) figura (10. kép), amelyen egy keretes dobon játszó kentaur hátán áll egy kisebb alak, aki fuvolán játszik.²⁰ Az „kassai aquamanile”-t 1860 április 18.-án találta Cziráky István napszámos az Abaúj-Torna megyei Hernád-Búd határában a vasútvonal posványos területén.²¹ A falubeliek által „aranycsikónak” nevezett lelet nagy port kavart és megindult a találgatások sora, hogy vajon mennyit érhet. A Vasárnapi Újságban 46. számában megjelent cikk és a közölt kép hatására Rómer Flóris a Vasárnapi Újság 47. számában egy a misénél használatos kézmosó kannácskaként (aquamanile) azonosította a szobrocskát és felszólította az érintetteket, hogy „a hazából semmiképp ne hagyják kivinni”. Valószínűsíthetően ennek köszönhetően került a „kassai aquamanile” végül a Nemzeti Múzeumba.

A Kassai vízöntő, doboló kentaur hátán álló fuvolás alakja Zolnay László népszerű magyarázatában, a gyermekdalban megőrzött „síppal, dobbal, nádihegedűvel” gyógyító sámánt ábrázol.²² Azonban egy 13. századi keresztény liturgiában használatos vízöntő edény keretes dobon játszó kentaur figurája, és a hátán álló fuvolajátékos nem valószínű, hogy kapcsolatba hozható a „síppal, dobbal, nádihegedűvel” gyógyító „pogány sámán” alakjával. Sokkal valószínűbb Powell magyarázata, miszerint ez a bronz aquamanil görög hatást tükröző bizánci eredetű munka, és talán éppen Kheiront a bölcs kentaurt ábrázolja, akit a fémművészetben, a zenében, az építészetben és az orvostudományban való jártassága tett híressé.²³ A Bizáncból elterjedt középkori istentiszteleteknél használt aquamanilok gyakran oroszlánt, griffet, lovast illetve kentaurokat ábrázoltak. Ebből kifolyólag a „kassai aquamanile” nagy valószínűséggel bizánci eredetű munka és a bizánci művészetben a sötét erők legyőzőjét szimbolizáló kentaurt és nem egy pogány gyógyító sámánt ábrázol. Macedóniában az ohridi Szent Miklós templom 12. századi freskóján látható fuvolán játszó kentaur szintén ezt az antik elemeket tükröző bizánci stílust képviseli.

A későbbi időszakból csak a felső-magyarországi templomi ábrázolásokból ismertek fuvolaábrázolások. Egy fuvolázó angyal látható, a lőcsei minorita templom Szűz Mária megkoronázását ábrázoló falfestményének bal felső keret képén, amely a 14. század fordulójára datálható (11. kép). A falfestmény stílusa könyvfestészeti előzményekre és

²⁰ Keresztúry Dezső-Vécsey Jenő-Falvy Zoltán 1960, 31.

²¹ Vasárnapi Újság. 1860 nov 4.

²² Zolnay László 1977, 50.

²³ Powell, Ardal 2002, 13.

csehországi kapcsolatokra utal. A 17. században készítették a késmárki Szent Kereszt templom stallumát, amelynek zenészábrázolásai között egy fuvolán játszó hölgy festett képe található. Összességében a felső-magyarországi templomi fuvola ábrázolások a felsőbb körök és a polgárság német nyelvterület irányába mutató hangszeres hagyományát tükrözik és nem a magyar a néphagyomány hangszereit.

A fuvola népi elnevezései az *oldal* vagy *félenfúvós furulya*, *flajta*, *pikula*.²⁴ A Dunántúlon a fuvolát megkülönböztetve az egyéb típusoktól *flótának* nevezik.²⁵ A fuvola szavunk nyelvújítási szó, legkorábbi írott alakját 1832-ből, Benczur Józseftől származtatják.²⁶ Az angol és a német nyelvben a *flute* és a *Flöte* kifejezés több hangszertípust jelölhet és jelzős szerkezettel utalnak az adott hangszertípusra. Például az angol nyelvben a *transverse flute* vagy *vertical flute*, a németben pedig a *Querflöte* terminusokkal jelölik a fuvolákat. A magyar nyelvben a horizontálisan tartott hangszert nevezzük fuvolának és a vertikálisan tartott hangszertípust pedig furulyának. Ezért a több szerző által is használt, angol vagy a német nyelvből tükörfordítással átvett „harántfuvola” vagy „harántfurulya” elnevezés felesleges szóösszetétel.

A fuvola magyarországi elnevezései mint a *flajta* és a *flóta* német eredetre, a *pikula* német közvetítésű olasz eredetre, illetve az *oldalfúvós* vagy *félenfúvós furulya* magyar kifejezések szintén idegen átvételre engednek következtetni. Ezt támasztja alá Malonyay Dezső leírása 1911-ből, amely szerint „A pásztoroknál otthonos a flóta is, vagy amint ők jobb magyar szóval mondják: az *oldalsíp* vagy *oldal-furuglya*.”²⁷ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a középkori udvari zenében vagy a műzenében nem lehetett volna jelen a hangszertípus, de a főleg a pásztorok által megőrzött népzeneben a jelenléte a 19. századig nem megragadható. Az Alpok vidékén német nyelvterületen viszont jellegzetes népi hangszer a fuvola. Olyannyira, hogy a 18. században Franciaországban *flûte allamande* és Angliában *German flute* a fuvola elnevezése.²⁸ A merinó típusú juh magyarországi elterjedése a 18-19. század időszakára tehető, amikor az új juh fajta megjelenésével német nyelvű pásztorok ún. birkások is megjelentek főleg a Dunántúl területén.²⁹ A fuvola felvidéki elterjedésével kapcsolatban valószínűsíthetően szintén

²⁴ Sárosi Bálint 1998,

²⁵ Olsvai Imre 1987, 93

²⁶ TESz I. 1967, 997.

²⁷ Malonyay Dezső 1911, 237.

²⁸ Meer van der, John Henry 1988, 41.

²⁹ Paládi-Kovács Attila 1993, 283-291.

számolni lehet a közvetett német átvétellel, illetve a felvidéki bányavárosokban jelen levő polgári hangszerkultúra is hatással lehetett a hangszertípus elterjedésére.

A múzeumi hangszeranyagot figyelembe véve megállapítható, hogy a jellemzően fából készített népi fuvolák főleg a Dunántúl területére jellemzőek. Az Alföldről előkerült népi fuvolák napraforgószárból készültek, ami arra utalhat, hogy a helyi anyagok felhasználásával lemásolták a másutt látott vagy újonnan érkezett, helyileg nem jellemző hangszertípust. Az Alföldről előkerült többi, billentyűzettel ellátott fuvolatípus viszont gyári hangszer és későbbi fejleményként került népi alkalmazásba. A múzeumi anyag Felvidékhez tartozó népi fuvoláinál szintén szlovák közvetítésű német hatással kell számolnunk, amelynek mintájául a német városok zeneszerszámai szolgálhattak alapul.

Nincs arra adatunk, hogy az ukránoknál elterjedt lett volna a népi fuvolák használata. Szintén nincs nyoma annak, hogy Erdélyben és Moldvában használtak volna fuvola típusú ajaksípokat. Romániában csak Olténiából vannak 6 vagy 7 ujjnyílású népi fuvolák használatáról adataink. A Pitești régióból származó dobrudzsai háromtagú népi együttesben is használnak népi fuvolát, hegedűvel és keretes dobbal együtt.³⁰ Az olténiai román fuvolák újabb kori megjelenése valószínűsíthetően a bizánci stílusú freskóábrázolások nyomán alakulhatott ki. Esetleg a 19. század elején Moldvában és a Beszarábiában megjelenő, galíciai zsidó klezmer zenekarok hatására is elterjedhettek a fuvolák Romániában.³¹ Bulgáriában, Macedóniában, és Albániában sincs nyoma a hangszertípusnak és a török népi hangszerek közül szintén hiányzanak a népi fuvolák.

Horvátországban kizárólag a Mevednica vagyis a Zágrábi hegység északi és déli lejtőjén ismerik a hangszertípust. Az elnevezése a *starnčica* vagy *frula- starnčica*. Širola Božidar felveti annak a lehetőségét, hogy a szlavóniai *frula* valószínűsíthetően szintén fuvola típusú ajaksíp.³² Azonban Peter Brömse szerint a *frula* elnevezés nem jelöl Szlavóniában fuvolákat. A fuvola típusú ajaksípok elnevezése a délszláv népcsoportoknál a *stranka*, a *starnčica* és a *fajfarica*, amely elnevezések közül az első kettő etimológiailag a „strana” vagyis „oldal” kifejezésre vezethető vissza és a *fajfarica* pedig a német *Pfeife* kifejezéssel rokonítható.³³ A népi fuvolák szlovén és nyugat-horvát jelenléte, illetve egyes típusokon a német eredetű terminus átvétele ismételten alátámasztja a hangszertípus nyugati eredetét.

³⁰ Alexandru, Tiberiu 1956, 67-es kép.

³¹ Strom, Yale 2002, 100.

³² Širola, Božidar 1943, 102-121.

³³ Brömse, Peter 1937, 24.

A fuvolán a fúvólyuk az oldalán helyezkedik el. Általában a fúvólyukhoz közelebbi vége zárt. Amennyiben eredetileg nem zárt, akkor az ujjnyílások kifűrése után gyümölcs vagy egyéb keményfából faragott dugóval zárják el a nyílást. Játék közben jobboldalt tartják, de van példa balkezes tartásra is (például a fenn említett aquamanile figura fuvolása). A gyári fuvolákat jobbkezesre gyártják, de a 6 ujjnyílásos népi fuvolákon balkezes tartással is lehet játszani.

A fuvola a leggyakrabban fából készül és furata általában hengeres. A hengeres furat 1847-től, a billentyűs Bőhm-fuvola megjelenésével válik általánossá, előtte a fuvolák kúpos furatúak voltak.³⁴ Ilyen kónikus furatú fuvolát ábrázol Hans Burgmeier metszete, amelyen egy hangszerkészítő mester műhelye látható a 16. század elejéről Miksa császár Weisskunig című önéletrajzi képregényében.³⁵ Martin Engelbrecht 1700 körüli metszetén a „Fuvolázó vitéz” szintén egy erősen kónikus furatú fuvolán játszik.³⁶ Az Alpok vidékén a népzeneben, például Felső-Bajorországban fennmaradtak kónikus fuvolák, sőt a hengeres furatú típust későbbi fejleménynek vélik.³⁷

A fuvolák alaphangja *f'* vagy *g'*. A fuvolák hangsora és ujjrendje, illetve a játéktechnikája, eltekintve a tartásbeli és a megszólaltatás módjából adódó különbségeket, lényegében azonosnak tekinthető a sima hatlyukú furulyáéval. A fuvolán a megfűvás módja miatti különbségből adódóan valamivel nehezebb játszani. Regionális különbségek azonban mindig adódnak. Békefi például úgy találta, hogy a bakonyi pásztorok szívesebben használták a fuvolát, mint a furulyát.³⁸ A fuvolákat játék közben nem pont vízszintesen tartják, hanem kissé lefelé. Ezáltal kényelmesebb a tartás, illetve magasabb hang érhető el. Amennyiben felfelé emelnék a fuvola végét, mélyebb hangot produkálnának.

A fuvolán a hanglyukak száma és helye független a fúvólyuk helyétől és a hangszer hosszától. A fuvolán a hangnyílásokat vagy minta után vagy egyszerűen csak szemmérték után állapították meg. Sokszor a hangszer készítője a saját tenyerét veszi mértékegységül, ami nyilvánvaló méretkülönbségeket eredményez. A népi fuvolák általában 6 ujjnyílásúak, de a gyári hangszerek mintájára előfordul közöttük 7 vagy 7+1 ujjnyílású is. A múzeumi anyagok alapján népi fuvolák átlagmérete 370-510 mm, a gyári fuvolaké pedig 350-750 mm közötti. A használat módját tekintve népi hangszerek

³⁴ Darvas Gábor 1975, 113.

³⁵ Zolnay László 1974, 214.

³⁶ Domokos Pál Péter 1978, 14-es kép.

³⁷ Klier, Karl Magnus 1956, 31.

³⁸ Békefi Antal 1978, 392.

minősülő fuvolák között egyaránt megtalálhatóak a saját készítésű népi és a pénzért vett vagy cserélt gyári hangszertípusok.³⁹

Az Alföldön napraforgószárból és bürökszárból is készítettek fuvolákat (12. kép), de a dunántúli és a felvidéki fuvolák leginkább bodza vagy a juharfából készültek. A bodzafából készült fuvolához lehetőleg lábon száradt, száraz bodzafát használtak. Ha ilyen nem volt, akkor a nyers állapotban levágott bodzát legalább fél évig hagyták száradni. A lábon száradt bodza szívósabb volt és fűvaskor nehezebben repedt el. Megfigyelhető, hogy a modern gyáripari anyagok is elkezdtek megjelenni a népi fuvolakészítésnél, de ezek a népi kultúra átalakulása miatt már nem tudtak nagyobb mértékben elterjedni.

A Békés megyei Dévaványán a hangszerkészítésnek még az 1950-es években is komoly hagyományai voltak.⁴⁰ Szintén nagyszámú házi készítésű hangszer volt található ebben az időben a környékbeli Körösladányon és Szeghalmon.⁴¹ Dévaványán adatolhatóan egy embertől származott a napraforgószár fuvolaként való alkalmazása.⁴² Bugyi Ferenc 7+2 és 6+2 ujjnyílású fuvolákat készített napraforgószárból, amelyeken az egyik alsó állású ujjnyílást játék közben a bal kéz hüvelykujjával zárta. A másik alsóállású ujjnyílásra Bugyi Ferenc szerint erősebb megfűvás esetén volt szükség. Az ujjnyílások távolságát Bugyi Ferenc többszöri kísérletezéssel alakította ki, majd egy jól

³⁹ Balassagyarmat Palóc Múzeum: 6+1 ujjnyílású népi alumínium fuvola: Érsekivadkert/Nógrád ltsz: 53.164.5; 6 ujjnyílású népi fa fuvola: Tereske/Nógrád ltsz: 97.10.2; 6 ujjnyílású népi fa fuvola: Nyírjes-puszt/Balassagyarmat ltsz: 161-1949; Békéscsaba Munkácsi Mihály Múzeum: 7+2 ujjnyílású népi fa fuvola Dévaványa/Békés ltsz: 53.46.31.1; Budapest Néprajzi Múzeum: 6 ujjnyílású népi fa fuvolák: Békés/Szeghalom ltsz: 58.95.7; Somogy/Mike ltsz: 59.126.6; Somogy/Tarany ltsz: 138.831; Zádor/Somogy ltsz: 64.111.6; 6 billentyűs gyári fuvola: Vas/Egyházaskesző ltsz: 70.51.1; 1 billentyűs gyári fuvola Vas/Egyházaskesző ltsz: 70.51.2; Debrecen Déry Múzeum: 6 ujjnyílásos 1 kisujjbillentyűs gyári ? ltsz: SZ 1906/1036; Eger Dobó István Vármúzeum: botfuvola-2x6+1 ujjnyílású népi fa fuvola Bükkszék/Heves ltsz: 74.88.1; botfuvola-9 és 6 ujjnyílású népi fafuvola Heves6Bükkszék ltsz: 74.88.3; Kaposvár Rippl-Rónai Múzeum: 6 ujjnyílású népi fa fuvola Somogy/Kisbárapáti ltsz: 354; Miskolc Herman Ottó Múzeum: 13 billentyűs gyári fuvola ltszn; Szeged Móra Ferenc Múzeum: 7 ujjnyílású gyári fuvola ltsz: 75.25.2; 6 billentyűs gyári fuvola ltsz: 68.7.1; Szombathely Vasi Falumúzeum: 6 ujjnyílásos népi fa fuvolák Vas/Kerkáskápolna ltsz: 59.122.1; 59.123.1; Veszprém Laczkó Dezső Múzeum: 6 billentyűs gyári fuvola ih ltszn; 6 ujjnyílásos népi fa fuvola Zirc-Aklipuszt ltsz: 72.3.44; Zalaegerszeg Göcseji Falumúzeum: 4 billentyűs gyári fuvola Zala/Türje ltsz: 60.54.4; átalakított gyári fuvola Nagykanizsa ltsz. 57.67.5;

⁴⁰ Sándor István 1954, 105.

⁴¹ Bereczki Imre EA 6248/1.

⁴² Sándor István 1954, 106.

sikerült fuvola méreteit másolta át a később készített hangszerekre. Szeghalmon is elterjedt a napraforgószárból készült helyi elnevezéssel a bürökfuvola használata.⁴³

A Hajdú-Bihar megyei Tetétlenről szintén ismert a napraforgószárból készített népi fuvola. A hangszer mindkét vége lyukas volt és játék előtt a készítője, a tetétleni pásztor (később dinnyeecsősz) Karasz Dániel a leíró karton szerint polyvás marhatrágyás sárral vagy a csizmájáról levett sárdarabbal tömte be a fúvólyuk felöli nyílást.⁴⁴

A Heves megyei Bükkszéken Pozsik István készített ún. botfuvolákat.⁴⁵ A botfuvola vagy a készítője elnevezésével „nóta-fokos” valójában egy hat ujjnyílásos rövidebb és egy kilenc ujjnyílásos hosszabb, csapolással összeillesztett hat ujjnyílásos fuvolából áll, amelyeken két alsó állású ujjnyílás is ki van alakítva. A botfuvola végére korábban fokost lehetett illeszteni. A másik hasonló felépítésű fűzfából készített hangszer végére korábban fából faragott macskafejet lehetett illeszteni. A leíró kartonok szerint a hangszerek rögtön az elkészítésük után, használat nélkül kerültek a múzeum gyűjteményébe. Ebből kifolyólag feltételezhető, hogy kifejezetten eladásra szánt unikális kialakítású hangszerekről van szó, amelyek a csákány hangszertípussal rokoníthatóak.

A zalaegerszegi gyűjtemény gyári fuvolájának a billentyűi le vannak szerelve. A gyári hangszert a zalaapáti Fekete Mihály vette Nagykanizsán és ő alakította át és úgy játszott rajta.⁴⁶ A hangszer azt a más hangszertípusnál is megfigyelhető gyakorlatot igazolja, hogy a népi kultúra átalakulásával a helyi divatnak megfelelően a pásztorok is igyekeztek beszerezni az anyagi áldozatot követelő gyári hangszereket. Azonban nem mindig tudták adaptálni a népi hangszeren kialakult játéktechnikájukat a bonyolultabb felépítésű gyári hangszerekre, ezért azokat az egyéni tudásoknak megfelelő szintűre átalakították.

IRODALOM

ALEXANDRU, Tiberiu

1956 Instrumentele muzicale ale poporului Romin. Bucuresti

BERECZKI Imre: Hangszerek szerkezete.

1957 Etnológiai Archívum 6248/1-132.

BÉKEFI Antal

1978 A bakonyi pásztorok zenei élete. II.rész
VMMK 13. 355-437.Veszprém

⁴³ Bereczki Imre EA 6248/1.

⁴⁴ Sárosi Bálint 1998, 76.

⁴⁵ Eger Dobó István Vármúzeum : botfuvola Heves/Bükkszék ltsz: 74.88.1; 74.88.3;

⁴⁶ ZGF: átalakított gyári fuvola Zala/Nagykanizsa ltsz: 57.67.5;

- BRÖMSE, Peter
1937 Flöten, Schalmeyen und Sackpfeifen Südslawiens. Prag.
- DANIÉLOU, Alan
1978 Südasien. In: Musikgeschichte in Bildern. Bd.1. Leipzig
- DARVAS Gábor
1975 Évezredek hangszerei. Budapest
- DOMOKOS Pál Péter
1978 Hangszeres magyar tánczene a XVIII. században. Budapest .
- EHLICH, Liane
1984 Zur Ikonographie der Querflöte im Mittelalter. BJHM 8. 197-212.
- FLEISCHHAUER, Günter
1959 Etrurien und Rom. In: musikgeschichte in Bildern. Bd.2.Leipzig
- GIMM, Martin
1966 Das Yüeh-fu tsa-lu Tuan An-chien. Studien zur Geschichte von Musik, Schaspiel und Tanz in der Tang-Dynastie. AF19. Wiesbaden 224-30.
- HICKMANN, Hans
1961 Ägypten. In: Musikgeschichte in Bildern. Bd.2. Leipzig
- JUHÁSZ Zoltán
2001 Magyar pásztorfurulyások és hangszerek.
In: A duda, a furulya és a kanásztülök.
AGÓCS Gergely (szerk) Budapest 421-456.
- KAROMATOV, Fajzulla-MEŠKERIS, Veronika-VYZGO, Tamara
1987 Mittelasien. In: Musikgeschichte in Bildern. Bd.2.Leipzig
- KERESZTÚRY Dezső-VÉCSEY Jenő-FALVY Zoltán
1960 A magyar zenetörténet képek könyve. Budapest
- KLIER, Karl Magnus
1956 Volkstümliche Musikinstrumente in den Alpen. Kassel und Basel
- MALONYAY Dezső
1911 A Balaton-vidéki magyar pásztor nép művészete.
In: A Magyar Nép Művészete III. Budapest 210-240
- MEER, John Henry van der
1988 Hangszerek az ókortól a napjainkig. Budapest
- OLSVAI Imre
1987 Dunántúli hangszeres kultúra. MNAn III. Dunántúl (kézirat)
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
1993 A magyarországi állattartó kultúra korszakai. Budapest
- POWEL, Ardal
2002 The Flute. In: Yale Musical Instruments Series New Haven and London
- RIFTIN, Boris Lvovich
1960 Iz istorii kul'turnych svjazej Srednej Azii i Ktaja.
In: Problemy vostokovedenija 5. 119-132.
- SÁNDOR István
1954 Új népi hangszerek Dévaványán. Néprajzi Értesítő XXXVI 105-106.
- SÁROSI Bálint
1998 Hangszerek a magyar néphagyományban. Budapest
- ŠIROLA, Božidar
1943 Horvát népi hangszerek. In: GUNDA Béla (szerk)
Emlékkönyv Kodály Zoltán 60. születésnapjára.
Budapest, 114-127.

STROM, Yale

2002 The Book of Klezmer. Chicago

TESz

1967-76 A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára I-III.
BENKŐLóránd (főszerk) Budapest

WEGNER, Max

1970 Griechenland. In: Musikgeschichte in Bildren. Bd.2. Leipzig

ZOLNAY László

1977 A magyar muzsika régi századaiból. Budapest

1. kép fuvolások 1280-83

Cantigas de Santa Maria

2. kép fuvolaábrázolás Közép-India Sánchi sztúpa 1. század

3. kép etruszk fuvolaábrázolás ie. 1. század Perugia

4. kép fuvola bombyx mechanizmussal ie. 3-1. század Egyiptom

5. kép szogd fuvolaábrázolás 1. század Üzbegisztán

6. kép fuvolaábrázolás baktriai-tochár kultúra 7. század Üzbegisztán

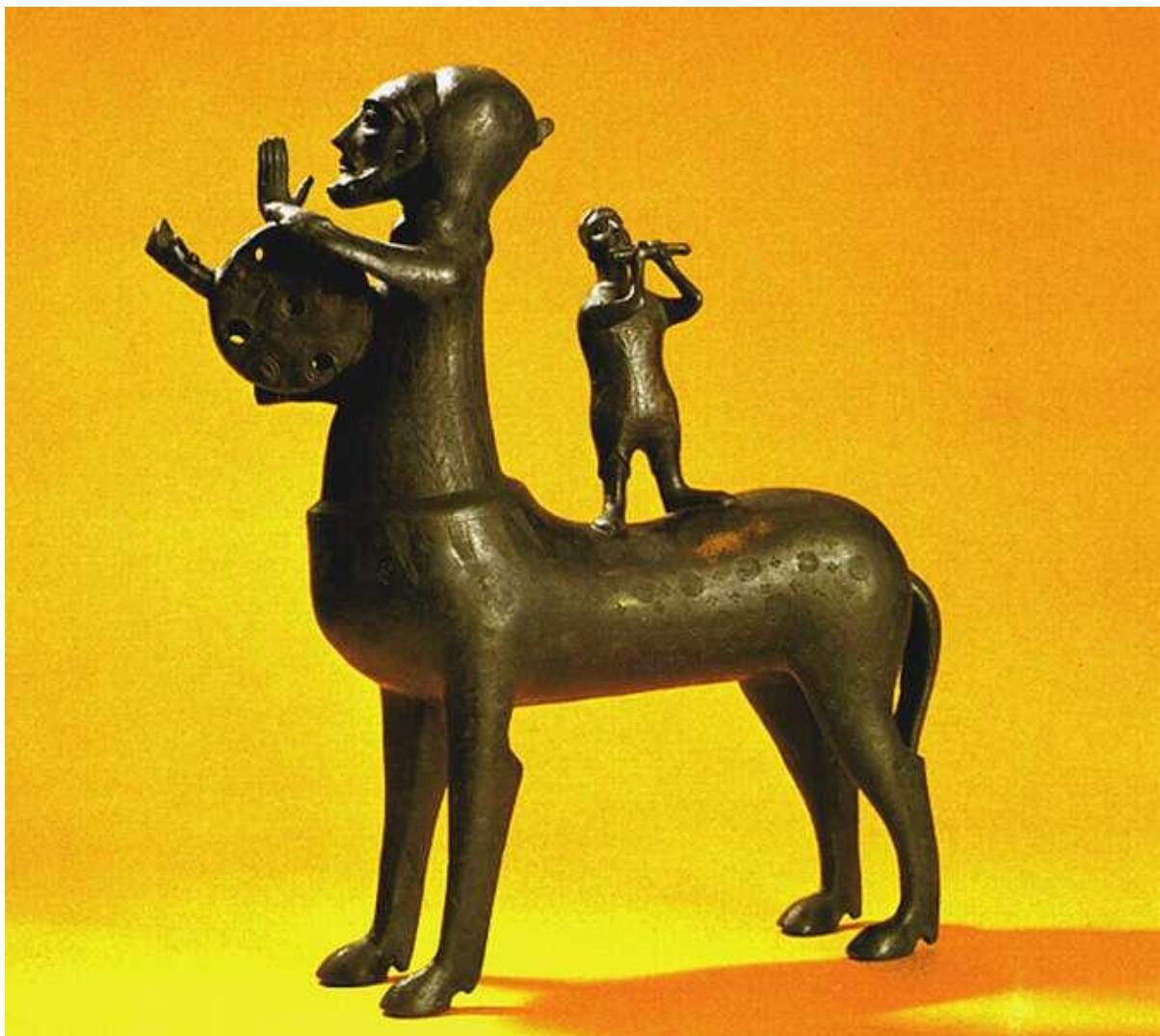
7. kép bizánci fuvolabrázolás 11. század

8. kép Krisna fuvolóával India

9. kép fuvolás angyal Hortus Deliciarum 12. század

10. kép Kassai (abaújszántói) aquamanile 11. század

11. kép fuvolázó angyal Lőcsei minorita templom 14. század

12. kép bürökszár fuvola Békéscsaba Munkácsi Mihály Múzeum